

Canan ŞENÖZ

Istanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

METİNDİLBİLİM VE YABANCI DİL OLARAK ALMANCA ÖĞRETİMİ

Çağımızda önemli gelişmeler gösteren dilbilimin ruhbilim, toplumbilim, budunbilim gibi bir çok bilim dalı ile ilişkisi vardır. Yapılan dilbilim çalışmaları yalnızca kuramsal düzeyde kalmamış, çeşitli alanlara yansiyarak uygulamaya geçme olanağını bulmuştur. Zeynel Kiran bu gerçeği «dilbilimin çeşitli etkinliklerde uygulama alanı bulduğunu söyleyebiliriz, ancak dilbiliminden en çok etkilenen kuşkusuz eğitim olmuştur. İkinci dil ve ana dil öğretimi yöntembilimlerini yöneten büyük ideolojiler doğrudan doğruya dilbilim ve ruhbilimsel örnekçelenden çıkmıştır»¹ diyerek dile getirmiştir. Gerçi dilbilim kuramları ve dil öğretimi arasında ilişkiler vardır, ama Alman dilbilimci Helbig'in de belirttiği gibi «dilbilim kuramları dilsel becerileri geliştirmek ve düzeltmek amacıyla dil derslerine yönelik olarak ortaya çıkmamaktadır»². Ancak bu, dil kuramları ve dil dersleri arasında ilişki bulunmadığı anlamına gelmez. Dilbilim kuramları özellikle yabancı dil derslerine etki eder.

İşte altmışlı yıllarda ortaya çıkan ve yetmişli yıllarda gelişen metindilbilim de yabancı dil öğretimini çeşitli yönlerden etkilemiştir. Biz bu çalışmamızda metindilbilimin bulgularından olan yinelemelerin yabancı dil olarak Almanca öğretimine etkilerini inceleyeceğiz. Bu konuya geçmeden önce metindilbilimle ilgili genel bir bakış verebilmek amacıyla kısaca metindilbilimin gelişimine göz atalım. Antik çağdan onsekizinci yüzyılın sonuna kadar

1 Kiran, Zeynel : «Büyüleyici Bir Bilim Dalı : Dilbilim», *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara, 1990, s. 7.

2 Helbig, Gerhard : «Zur Anwendbarkeit moderner, linguistischer Theorien im Fremdsprachenunterricht und zu den Beziehungen zwischen Sprach- und Lerntheorien», *Sprache im technischen Zeitalter* 32 (1969), s. 288.

sözbilim, daha sonra da biçembilim alanlarında metin incelemeleri yapılmıştır. Çağdaş anlamda metindilbilimdeki gelişmeler ise yetmişli yıllarda başlamıştır. Çünkü yetmişli yıllardaki değişmelerle dil, yalnızca yapılardan oluşan bir bütün olarak değil, aynı zamanda bildirişimsel bir eylem olarak görülmeye başlandı. En büyük ve bağımsız dilsel birimin, öncelikli dilsel göstergenin tümce değil de metin olduğunun benimsenmesiyle dilbilimsel çözümler metne yöneldi.

Bütün bu gelişmeler dilbilim açısından metinle ilgili olan her şeyi içeren yeni bir bilim dalının, metindilbilimin doğmasına neden oldu. Tümcelerüstü incelemeler yapan metindilbilimin amacı «metni oluşturan ve metnin alımlanmasına yarayan genel koşulları betimlemektir»³. Metindilbilim alanındaki araştırmalar değişik kuramlardan kaynaklandıkları için dil sistemine yönelik metin anlayışı ve bildirişimsel metin anlayışına dayalı olarak iki ayrı yönde yürütülmektedir. Ancak bildirişimsel metin anlayışı, dil sistemine yönelik metin anlayışını da kapsadığından her ikisi birbirini bütünleyen bir nitelik kazanmış ve bunun sonucunda metin «dilsel ve bildirişimsel bir birim»⁴ olarak görülmüştür.

Metnin dilsel yönüne yönelik incelemelerde metnin yapısı betimlenmeye çalışılır. Metnin yapısını oluşturan düzlemlerden biri de dilbilgisel düzlemdir. Dilbilgisel düzlemde, tümceler arası sözdizimsel ve anlamsal ilişkileri oluşturan dilbilgisel bağlar incelenir. Metin içinde ardarda dizilmiş tümceler birbirinden bağımsız değildir. Çünkü metinde yer alan çeşitli öğeler metnin kurgusunu, tümceler arası bağları oluşturarak metnin anlaşılmasını sağlar. Metin içi anlamsal ve sözdizimsel bağıntıları yinelemeler kurar. Metinlerde değişik biçimlerde yapılan yinelemeler çeşitli alt gruplara ayrılır. İncelememizin konusu metindilbilim çerçevesinde yer alan yinelemelerin Almanca öğretimine katkısı olduğuna göre Almanca'da en çok karşılaşılan yineleme türleri olan adlar, adların yerine geçen adılar, ön ve ard gönderimlerle yapılan yinelemeleri, Max Frisch'in «Tagebuch» (Günce) adlı yapıtından ve Almanca öğretiminde kullanılan «Deutsch Aktiv Neu IC» kitabından seçtiğimiz örneklerle açıklayacağız.

3 Brinker, Klaus : *Linguistische Textanalyse*, Berlin, 1985, s. 14.

4 a.g.y., s. 19.

Max Frisch'in yapıtından aldığımız bölümde aynı adların yeniden kullanılmasıyla, adlarla, ön ve ard gönderimlerle yapılan yinelemelerin işlevlerini ve oluşum biçimlerini göstereceğiz.

I) Es ist bemerkenswert, dass wir gerade von dem Menschen,
 (1) (2)
 den wir lieben, am mindesten aussagen können, wie er sei. II) Wir
 (2) (1) (2) (1)
 lieben ihn einfach. III) Eben darin besteht ja die Liebe, das
 (2) (3)
 Wunderbare an der Liebe, dass sie uns in der Schweben des Leben-
 (3) (3) (1)
 digen hält, in der Bereitschaft, einem Menschen zu folgen in allen
 (2)
 seinen möglichen Entfaltungen. IV) Wir wissen, dass jeder Mensch,
 (1) (2)
 wenn man ihn liebt, sich wie verwandelt fühlt, wie entfaltet, und
 (2)
 dass auch dem Liebenden sich alles entfaltet, das Nächste, das
 (4)
 lange Bekannte. V) Vieles sieht er zum ersten Male. VI) Die Liebe
 (4) (3)
 befreit es aus dem jeglichem Bildnis»⁵.

Adlarla Yapılan Yinelemeler

Metinlerde sıkça görülen yineleme türlerinden biri aynı adın kullanılmasıyla yapılan yinelemelerdir.

I. Tümce : von dem <u>Menschen</u>	3. Tümce : die <u>Liebe</u>
5. Tümce : einem <u>Menschen</u>	3. Tümce : der <u>Liebe</u>
4. Tümce : jeder <u>Mensch</u>	6. Tümce : die <u>Liebe</u>

Yukarıda «der Mensch» sözcüğü birinci tümcede ilgeç tümleci, üçüncü tümcede yönleme tümleci, dördüncü tümcede özne, «die Liebe» sözcüğü üçüncü ve altıncı tümcede özne, üçüncü tümcede yönelme tümleci olma gibi farklı işlevler yüklenmesine rağmen yinelenerek tümceleri birbirine bağlamaktadır.

⁵ Frisch, Max : «Du sollst dir kein Bildnis machen», *Tagebuch*, München/Zürich, 1965, s. 26.

Adıllarla Yapılan Yinelemeler

Adılların anlam yükü adlara göre çok daha az olduğu için adıllarla yapılan yinelemeler adlarla oluşturulan yinelemelerden farklı özellikler gösterir. Kişi adılı, gösterme adılı, adılaştırma belirteçleri gibi değişik adıl türleri yinelemelerde kullanılır. Yukarıdaki metinde yineleme işlevini üstlenen adıllardan bazıları şunlardır :

4. Tümce	dem Liebenden	3. Tümce :	die Liebe
	↓		↓
	er		sie

Örnekte görüldüğü gibi 4. tümcedeki «Liebende» sözcüğü «er», üçüncü tümcedeki «Liebe» sözcüğü ise «sie» kişi adıyla yinelenmektedir.

Adlar ve adıllarla yapılan yinelemeleri gösterdikten sonra örnek metnimizi incelemeyi ön ve ard gönderimleri açıklamak amacıyla sürdüreceğiz.

Ön Gönderimler

Dilsel birimleri yineleyen ön gönderimler, adılar, belirteçler, adılaştırma belirteçleri gibi sözcük türleriyle oluşturulup aynı sözcüğün ya da tümcenin sürekli tekrarlanmasını önleyerek anlatıma akıcılık kazandırır, metin içinde ekonomikliği sağlar, diğer yineleme türlerinde olduğu gibi tümceler arası anlamsal ve sözdizimsel bağları kurarlar. Ön gönderimlerin sıraladığımız bu özelliklerini bir örnekle açıklayalım :

I. Tümce :	von dem Menschen
	↓
I. Tümce :	er
	↓
2. Tümce :	ihn
	↓
4. Tümce :	ihn

Üçüncü tekil kişi adılı olan «er» ve «ihn» birinci tümcedeki «(der) Mensch» sözcüğüne gönderme yaparak bu sözcüğü diğer tümcelerde yinelemiştir. Kişi adılı kullanarak oluşturulan ön gön-

derimlerle dilbilgisel bağlar düzenlenmiş, aynı sözcük sürekli yinelenmediği için daha değişik ve ekonomik bir anlatıma ulaşılmıştır.

Ard Gönderimler

Ön gönderimler kendilerinden önce gelen tümcelere göndermede bulunmalarına karşın ard gönderimler metinde ileriye yönelik gönderimler yaparak okuyucuda merak uyandırır. Özellikle yazınsal metinlerde ard gönderimler sık kullanılır.

Ard gönderime örnek oluşturabilecek bir kaç tümceyi metnimizden yola çıkarak gösterelim :

I. Tümce :

Es ist bemerkenswert, dass wir gerade von dem Menschen, den wir lieben, am mindesten aussagen können, wie er sei.

III. Tümce :

Eben darin besteht ja die Liebe, das Wunderbare an der Liebe, dass sie uns in der Schweben des Lebendigen hält, in der Bereitschaft, einem Menschen zu folgen in allen seinen möglichen Entfaltungen.

IV. Tümce :

.....dass auch dem Liebenden sich alles entfaltet, das Nächste, das lange Bekannte.

1. tümcedeki «es», III. tümcedeki «darin», IV. tümcedeki «alles» sözcükleri, kendilerinden sonra gelen tümcelerde ve bölümlerde ayrıntılı bir biçimde açıklanmaktadır. Bu metindeki gibi ard gönderimlerin fazla sayıda yer aldığı metinlerde okuyucu dikkatini açılımlayıcı bilgilere yoğunlaştırdığından merakla metnin akışını izler.

Bir Adın Değişik Adlarla Yinelenmesi

Adlarla yapılan ayrı bir yineleme türünü başka bir metinde inceleyeceğiz. Bu yineleme türü bir adın anlam açısından aynı değeri taşıyan, aynı kişi, nesne, içeriğe gönderme yapan diğer adlar tarafından yinelenmesiyle oluşturulur. Aşağıdaki örnekte bu olguyu şu biçimde açıklayabiliriz :

Ein sechsjähriger Junge hat in der Nacht zum Mittwoch rund sieben Stunden lang in einem Schneehaufen geschlafen ..... wie ein Polizeisprecher in Giessen mitteilte, hatte die in Lahnu im Lahn-Dill-Kreis wohnende Mutter ihrn Sohn gegen 19 Uhr vermisst⁶.

«Ein sechsjähriger Junge» ve «ihr Sohn» sözcükleri metin dışında farklı dil dışı gerçekliklere göndermede bulunmalarına karşın metin içinde aynı dış gerçekliğe gönderme yapmakta ve böylece «ihr Sohn» sözcüğü «ein sechsjähriger Junge» sözcüğünü yinelemektedir.

Metindilbilimde çok yönlü işlevleri olan ve yukarıdaki örneklerle açıklanan yinelemelerden, Türkiye’de çeşitli kurumlarda Almanca öğretmek için kullanılan «Deutsch Aktiv Neu Ic» adlı ders ve alıştırma kitaplarında yararlanılmıştır. Aşağıda hem ders kitabı hem de alıştırma kitabında yinelemelerin nasıl kullanıldığını ve uygulamaya geçirildiğini örneklerle anlatacağız⁷.

Ders kitabında yineleme bağlamında ilk ele alacağımız metin «Vermisstes Kind schlief in einem Schneehaufen»⁸ başlıklı gazete metni.

6 *Deutsch Aktiv Neu Ic*, Lehrbuch, s. 13.

7 «Deutsch Aktiv Neu Ic» adlı ders ve alıştırma kitaplarında yinelemelerden başka metin olma özelliği, metin tanımı, metin ve başlık arasında ilişkiler, tanımlıklar, metin türleri gibi metindilbilimin araştırma alanında yer alan diğer bulgulardan da yararlanılmıştır. Ancak bu yazıda yalnızca yinelemelere değinilecektir.

8 a.g.y., s. 14.

*schlief
in einem Schneehaufen*

Gießen (dpa)
hat in der Nacht zum
Mittwoch rund sieben Stunden lang in
einem Schneehaufen geschlafen, ehe
eine Suchmannschaft entdeckte. Wie ein
Polzeisprecher in Gießen mitteilte, hatte
die in Lahnau im Lahn-Dill-Kreis wohnen-
de Mutter gegen 19 Uhr vermißt.
Nachforschungen ergaben, daß bis gegen
Abend in einem Nachbarhaus gespielt und
sich dann für den Helmweg verabschiedet
hatte. Ein von der Polizei zusammenges-
tellter Suchtrupp von rund 100 Helfern,
darunter Feuerwehrmänner und Freiwil-
lige, fand kurz nach ein Uhr
morgens friedlich schlafend in einem etwa
100 Meter von der Wohnung entfernten
Schneehaufen. war wohlbehalten.
Wie eine ärztliche Untersuchung ergab,
hatte nicht einmal eine Unterkühlung
erlitten.

Vermißtes Kind

Ein sechsjähriger Junge
ihn
ihren Sohn
er
den Jungen
Das Kind
es

Yukarıdaki metinle ilgili alıştırmalarda⁹, metnin yanında yer alan yineleme zincirinde gösterildiği gibi, bir adın anlam açısından aynı özellikleri taşıyan adlar veya adlarla yinelenmesine dikkat çekilmiş, öğrencilerin metindeki diğer yineleme zincirlerini bulmaları istenmiştir. Ders kitabındaki metne ve alıştırmalara benzer alıştırmalar, alıştırma kitabında da yer almaktadır. (Bkz. Deutsch Aktiv Neu IC, Arbeitsbuch, Ü. 8. s. 9)

Bu tür alıştırmalar, metin içi sözdizimsel ve anlamsal bağları kurarak metnin kurgusunu oluşturan yinelemelerin, metnin anlaşılmasını kolaylaştırmaya, metnin yapısının kuruluş biçimini

⁹ a.g.y., s. 14, Ü. 16.

açıklamaya yaradığını gösteriyor. Gazete metinlerine yönelik olarak düzenlenmiş her iki alıştırmada da olayla ilgili kişilerin, olayın geçtiği yer ve zamanın belli olması, kişi, yer ve zaman üstüne yinelemeler yapılması gibi metin türüne özgü özellikler belirlenebilir.

Gazete metninde yinelemelere dayanılarak yapılan çalışmalarını inceledikten sonra yazınsal bir metinde¹⁰ yinelemelerle nasıl çalışılabileceğine geçelim.

Die kleine verlorene Insel

Es war einmal eine kleine verlorene Insel. Sie lag ganz nah bei einer großen. Wenn man auf der großen Insel stand, konnte man die kleine nicht sehen. Aber vom Meer aus konnte man sie auch nicht finden, denn da sah sie aus wie ein Teil der großen.

Aber da war sie, die kleine Insel.

Eine Palme wuchs darauf und dichtes Gebüsch, in dem Vögel wohnten; und ein Affe lebte dort auch. Ja, die kleine Insel war da - und niemand wußte etwas von ihr.

Eines Tages kam ein Seeräuber. Er fuhr rings um die große Insel. Er suchte ein gutes Versteck. Denn er wollte eine große Schatzkiste vergraben. Plötzlich kam er grad an die richtige Stelle, ganz nah an der Küste. Da sah er die kleine Insel vor sich.

«Aha!» sagte er leise. «Hier will ich meinen Schatz vergraben - auf der kleinen Insel. Hier wird ihn nie jemand finden. Niemand wird auf den Gedanken kommen, daß ich ihn auf einer so kleinen Insel verstecke».

Er machte ein tiefes Loch auf der kleinen Insel und...

Metinden sonra gelen alıştırmalarda¹¹ başlıktaki adın, adil ile ne şekilde yinelenildiğini («eine kleine verlorene Insel» - «sie»), «die kleine Insel» adından hangi sıklıkta söz edildiğinin sorulduğunu, bu ada yönelik yinelemelerin altının çizilmesinin, bundan başka metindeki «Seeräuber» gibi diğer yinelenen öğelerin yineleniş bi-

10 a.g.y., s. 19.

11 a.g.y., s. 29 Ü. 10.

çimlerinin çıkarılmasının istendiğini görüyoruz. Bu alıştırmaları yapan öğrenciler, metinde en çok yinelenen sözcüğün «die kleine verlorene Insel» olduğunu», «Seeräuber» sözcüğünün metinde başladığı noktadan itibaren en çok yinelenen ikinci öge olduğunu gözleyebilecekler. Metinde «die kleine Insel» adlar ve adlarla, «Seeräuber» ise yalnızca adlarla yinelenerek metnin sonuna kadar götürülüyor. «Die kleine verlorene Insel» ve «Seeräuber» gibi metinde sıklıkla yinelenen ögeler metnin ana konusunu oluşturuyor.

Öğrenciler, metnin içinde yinelenen ögelerin zincirini oluşturduklarında bir yandan metnin kurgusunu çıkarabilecekler, metnin anlamını kavramakta güçlük çekmeyecekler, diğer yandan adların adları nasıl yinediklerini göreberek adil kullanımını uygulamalı olarak öğrenebileceklerdir.

Ders ve alıştırma kitabında yararlanılan diğer yineleme türlerinden biri de ön ve ard gönderimlerdir. İleriye ve geriye yönelik okların yer aldığı aşağıdaki metin¹², ön ve ard gönderimler aracılığıyla öğrencilerin dikkatini birbirine gönderme yapan ögelerde toplayarak metin içi bağları buldurmaya çalışıyor. Metin içi bağların çıkarılması, metnin kolay anlaşılmasına olanak sağladığı için önem taşıyor.

Bei Versuchen mit Neugeborenen kam Dr. Clementis aus London zur folgenden Erkenntnis: Dem Türenschiagen und ähnlichen Geräuschen schenken die Sprösslinge keinerlei Beachtung.

Gänzlich anders verhalten sie sich jedoch, wenn ihnen Platten mit klassischer Musik vorgespielt werden. Vivaldi und Mozart bereiten den Babys besonderes Vergnügen. Vor allem die Flötentöne - dabei lächeln sie.

Bu metinde belirlediğimiz gibi ön gönderimler kendilerinden önce gelen sözcüklere gönderme yaptıkları için okun yönü geriye doğru olmakta.

Neugeborenen ← Sprösslinge ← sie ← ihnen ← den
Babys ← sie.

12 a.g.y., s. 54.

Örnekte geriye yönelik oklar metnin başlangıcında yer alan «Neugeborenen» sözcüğüne metnin devamında hangi sözcüklerin gönderme yaptıklarını açıklıyor.

Ön gönderimlerin aksine ard gönderimler ileriye doğru gönderimde buldukları için okun yönlü ileriye doğrudur. Birinci tümcenin sonunda ikinci tümceye dikkat çekilerek yapılmak istenen açıklamaya ikinci tümcede yer verilmiştir. zu folgender Kenntnis —→ Dem Türensclagen und ähnlichen Geräuschen schenken die Sprösslinge keinerlei Beachtung.

İncelediğimiz örnek metinle ilgili bir alıştırma¹³, metinde hangi öğelerin birbirine gönderme yaptıklarını sorarak ön ve ard gönderimleri çıkarttırmayı, böylece metnin anlamının ve yapısının kavranmasını amaçlamakta.

Öğrenciler, bir yandan oklar yardımıyla metinde bazı öğelerin kendilerinden önce, bazılarının kendilerinden sonra gelen öğelerle bağlantılı olduklarını, diğer yandan bir adın sürekli yinelenmesi ile doğabilecek anlatım bozukluklarını önlemek için değişik yineleme biçimlerinin, örneğin adların yerini tutan adılların kullanıldığını gözleyerek metnin kurgusunun nasıl oluşturduğıyla ilgili bilgiler kazanabilecek, metni anlamakta güçlük çekmeyeceklerdir.

Sonuç olarak, metindilbilimin bulgularından olan ve Almanca öğretiminde kullanılan yinelemeler, öğrencilere metinlerin kurgusunu, metin türlerine göre yinelemelerin nasıl yapıldığını göstererek, metinlerin anlaşılmasını kolaylaştıracak, dilbilgisel bilgilerin uygulamalı olarak kullanımı ile bu bilgilerin daha akılda kalıcı bir biçimde öğrenilmesine yarayacaktır. Öğrenciler yinelemelerin ne şekilde oluşturulduğunu, işlevlerinin neler olduğunu alıştırma- larıyla kavrayabilirlerse kendileri de kurgusu ve anlamsal bağları düzgün metinler oluşturabilirler.

13 a.g.y., s. 54, Ü. 17.

TANITMALAR